

Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme

Dağıtım: Genel
19 Mayıs 2014
Özgün Dili: İngilizce

Engelli Kişilerin Haklarına Dair Komite

On birinci oturum

31 Mart–11 Nisan 2014

Genel yorum No. 1 (2014)

12. Madde: Yasa önünde eşit tanınma

I. Giriş

1. Yasa önünde eşit tanınma, insan hakları korumasının temel bir genel ilkesidir ve diğer insan haklarının uygulanması açısından vazgeçilmezdir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi özel olarak yasa önünde eşit tanınmayı teminat altına almaktadır. Engelli Kişilerin Haklarına dair Sözleşme'nin 12. Maddesi bu medeni hakkın içeriğini daha ayrıntılı olarak vermekte ve engelli bireylerin geleneksel olarak bu haktan mahrum bırakıldıkları alanlara yoğunlaşmaktadır. 12. Madde engelli bireyler için ek haklar ortaya koymamaktadır; sadece Taraf Devletlerin engelli bireyler için yasa önünde eşit tanınma hakkını diğerleri ile eşit bir zeminde sağlama konusunda dikkate almaları gereken belirli unsurları tarif etmektedir.

2. Bu maddenin önemi nedeniyle, Komite hukuki ehliyet¹ konusunda tartışmalar için etkileşimli forumların kolaylaştırıcılığını üstlenmiştir. Uzmanlar, Taraf Devletler, engelli bireylerin örgütleri, sivil toplum örgütleri, antlaşmaları izleyen organlar, ulusal insan hakları kurumları ve Birleşmiş Milletler örgütleri tarafından 12. maddenin hükümleri üzerine yürütülen yararlı görüş alışverişlerine dayanarak, Komite bu konuda bir genel yorumla daha ayrıntılı yönlendirmede bulunmanın gerekli olduğu düşüncesine varmıştır.

3. Şu ana kadar incelemeye aldığı farklı Taraf Devletlerin ilk raporları temelinde, Komite Sözleşmenin 12. maddesinde belirtilen Taraf Devlet yükümlülüklerinin tam kapsamı hakkında genel bir yanlış anlamının bulunduğunu gözlemlemektedir. Gerçekten de insan hakları temelli engellilik modelinin, vekaleten karar verme paradigmasından destekli karar verme mekanizmasına geçiş anlamına geldiğinin genel olarak anlaşılabilmesi söz konusudur. Bu genel yorumun amacı 12. maddenin çeşitli bileşenlerinden kaynaklanan genel yükümlülükleri incelemektir.

4. Bu genel yorum, 12. maddenin, Sözleşmenin 3. maddede belirtilen genel ilkelerine, yani - kendi seçimlerini yapma özgürlükleri ve bağımsızlıklarını da kapsayacak şekilde - kişilerin insanlık onuru ve bireysel özerkliklerine saygı gösterilmesi, ayrımcılık yapılmaması, topluma tam ve etkin katılımın sağlanması, farklılıklara saygı gösterilmesi ve engelli bireylerin insan çeşitliliğinin ve insanlığın bir parçası olarak kabul edilmesi, fırsat eşitliği, erişilebilirlik, kadın-erkek eşitliği ve engelli çocukların gelişim kapasitesine ve kendi kimliklerini koruyabilme haklarına saygı duyulması ilkelerine dayanarak yapılan bir yorumunu yansıtmaktadır.

5. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme'nin her biri yasa önünde eşit tanınmanın "her yerde" geçerli olduğunu belirtmektedir. Başka bir deyişle, uluslararası insan hakları hukukuna göre kişinin yasa önünde kişi olarak tanınma hakkından mahrum edilebileceği

¹ ç.n. Burada bahsi geçen hukuki ehliyet terimi genel yorumun ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı anlatılacağı üzere hem hak ehliyetini hem de fiil ehliyetini kapsamaktadır.

ya da bu hakkın kısıtlanabileceği izin verilebilir hiçbir koşul bulunmamaktadır. Bu, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin olağanüstü hal dönemleri dahil bu haktan ayrılamayacağını belirten 4. maddesinin 2. paragrafında da vurgulanmaktadır. Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme'de yasa önünde eşit tanınma hakkından ayrılma konusunda eşdeğer bir yasaklama belirtilmemekle birlikte, Uluslararası Sözleşme'deki hüküm, Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme'nin hükümlerinin mevcut uluslararası hukuktan ayrılamayacağını ortaya koyan Sözleşmenin 4. maddesinin 4. paragrafına istinaden bu korumayı sağlamaktadır.

6. Yasa önünde eşitlik hakkı aynı zamanda diğer ana uluslararası ve bölgesel insan hakları antlaşmalarında da ele alınmaktadır. Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin 15. maddesi; kadının yasa önünde eşitliğini teminat altına almakta ve sözleşme yapma, mülk yönetme ve adalet sisteminde haklarını kullanma dahil kadınların hukuki ehliyetinin erkeklerinki ile eşit temelde tanınmasını gerektirmektedir. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nın 3. maddesi; her bireyin yasa önünde eşit olduğunu ve her bireyin yasanın eşit olarak korumasına hak sahibi olduğunu belirtmektedir. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3. maddesi ise hukuki kişilik hakkını ve her kişinin yasa önünde kişi olarak tanınma hakkını yüceltmektedir.

7. Taraf Devletler ,engelli bireylerin hukuki ehliyete sahip olma hakkının diğerlerine kıyasla eşitsiz olarak kısıtlanmamasını sağlamak için hukukun tüm alanlarını bütüncül olarak incelemelidir. Tarihsel açıdan, engelli bireyler vasilik ve kayyımlik benzeri vekaleten karar verme mekanizmaları ve zorla tedaviye izin veren ruh sağlığı yasaları kapsamında bir çok alanda hukuki ehliyete sahip olma haklarından ayrımcı bir biçimde mahrum bırakılmıştır. Engelli bireylere diğerleri ile eşit temelde tam hukuki ehliyetlerinin iade edilmesi için bu türden uygulamalara son verilmelidir.

8. Sözleşmenin 12. maddesi tüm engelli bireylerin tam hukuki ehliyete sahip olduklarını onaylamaktadır. Hukuki ehliyet, önyargılara dayanılarak tarih boyunca kadınlar (özellikle evlenmeleri halinde) ve etnik azınlıklar dahil çok sayıda gruba tanınmamıştır. Ne var ki,

engelli bireyler halen dünya çapında hukuk sistemlerinde hukuki ehliyeti en yaygın biçimde tanınmayan grup olarak kalmıştır. Yasa önünde eşit tanınma hakkı, hukuki ehliyetin insanlıkları nedeniyle her bireyde bulunan evrensel bir özellik olduğu ve engelli bireyler için de diğerleri ile aynı biçimde savunulması gerektiği anlamına gelir. Hukuki ehliyet, medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların kullanılması için vazgeçilmezdir. Sağlıkları, eğitimleri ve çalışma yaşamları ile ilgili önemli kararlar verecekleri zaman engelli bireyler için özellikle önem taşır. Engelli bireylerin hukuki ehliyetinin tanınmaması, çoğu zaman, oy verme hakkı, evlenme ve aile kurma hakkı, üreme hakları, ebeveynlik hakları, yakın ilişki ve tıbbi tedavi konusunda rıza verme hakkı ve özgürlük hakkı dahil bir çok temel haktan mahrum kalmalarına yol açmıştır.

9. Fiziksel, ruh sağlığı ile ilgili, zihinsel ya da duyuşsal bozuklukları bulunan kişiler dahil tüm engelli bireyler hukuki ehliyetin tanınmamasından ve vekaleten karar verme mekanizmalarından etkilenebilmektedir. Ancak bilişsel ya da psiko-sosyal engelleri bulunan bireyler, vekaleten karar verme düzenlemelerinden ve hukuki kapasitelerinin tanınmamasından geçmişte olduğu kadar günümüzde de orantısız olarak etkilenmektedir. Komite, kişinin engelli birey olarak statüsünün ya da bir engelin bulunmasının (fiziksel ve duyuşsal olanlar dahil) 12. maddede geçen herhangi bir hakkın ya da hukuki ehliyetin reddedilmesi için gerekçe oluşturamayacağını tekrar doğrulamaktadır. Engelli bireylere diğerleri ile birlikte eşit temellerde tam hukuki ehliyetin verilmesini sağlamak için 12. maddeyi amacı ya da sonucu açısından ihlal eden her türlü uygulamaya son verilmelidir.

10. Bu genel yorum, özellikle 12. maddenin normatif içeriğine ve bundan kaynaklanan Devlet yükümlülüklerine odaklanmaktadır. Komite, gelecekte hazırlanacak sonuç gözlemleri, genel yorumlar ve diğer belgeler aracılığıyla 12. maddeden kaynaklanan haklar ve yükümlülükler hakkında derinlemesine yönlendirmede bulunmak üzere bu alanda çalışmalarına devam edecektir.

II. 12. Maddenin normatif içeriği

12. Madde, 1. paragraf

11. 12. Madde, 1. Paragraf; engelli bireylerin yasa önünde kişi olarak tanınması hakkını tekrar onaylamaktadır. Bu, kişinin hukuki ehliyetinin tanınmasının ön koşulu olarak her insanın hukuki ehliyeti bulunan bir kişi olarak saygı görmesini teminat altına almaktadır.

12. Madde, 2. paragraf

12. 12. Madde, 2. paragraf engelli bireylerin yaşamın her alanında diğerleri ile eşit olarak hukuki ehliyete sahip olduklarını kabul etmektedirler. Hukuki ehliyet, hukuken hem hak sahibi olma hem de hakları kullanabilme ehliyetidir. Hak sahibi olma ehliyeti, kişinin haklarının hukuk sistemi tarafından tam olarak korunmasını sağlar. Yasaya göre hareket etmek için hukuki ehliyet, kişiyi işlem yapma ve hukuki ilişkileri oluşturma, değiştirme ve sona erdirmeye yetkisine sahip bir varlık olarak tanıır. Hukuki bir varlık olarak tanınma hakkı, Taraf Devletlerin “engelli kişilerin mülk sahibi olma veya miras edinme, kendi mali işlerini denetleme ve banka kredileri, ipotekler ve başka biçimdeki finansal kredilerden eşit şekilde yararlanma konusunda eşit haklara sahip olmalarını sağlamak için gerekli ve etkin bütün önlemleri” alma ve “...engelli kişilerin mülklerinin keyfi bir şekilde ellerinden alınmamasını” sağlama konusundaki ödevlerini çerçeveleyen Sözleşmenin 12. maddesinin 5. paragrafında belirtilmektedir.

13. Hukuki ehliyet ve zihinsel ehliyet/yeterlik birbirinden ayrı kavramlardır. Hukuki ehliyet, hak ve ödevlere (hak ehliyeti) sahip olma ve bu hak ve ödevleri gerçekleştirme (fiil ehliyeti) yeterliğidir. Topluma anlamlı bir katılıma erişimde kilit önem taşır. Zihinsel kapasite doğal olarak kişiden kişiye değişen ve çevresel ve toplumsal etkenlerle birlikte çok sayıda etkene bağlı olarak herhangi bir kişide farklı olabilen kişisel karar verme becerisidir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (6. madde), Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi (16. madde) ve Kadına Karşı Her türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (15. madde) benzeri

hukuki araçlar zihinsel ve hukuki ehliyet arasındaki ayrıma değinmemektedir. Ne var ki, Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme'nin 12. maddesi, "aklın yerinde olmamasının" ve diğer ayrımcı etiketlemelerin hukuki ehliyetin (gerek hak gerekse fiili ehliyetinin) verilmemesi için meşru nedenler olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Sözleşmenin 12. maddesine göre zihinsel yeterliğin/ehliyetin algılanan ya da gerçek eksiklikleri, hukuki ehliyetin tanınmaması için gerekçe olarak kullanılmamalıdır.

14. Hukuki ehliyet, engelli bireyler dahil herkese doğuştan verilen bir haktır. Yukarıda belirtildiği üzere iki kısmı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, yasa önünde hukuki kişi olarak tanınmak ve hak sahibi olmak için hak ehliyetidir. Bunun içinde, örneğin, doğum belgesi almak, sağlık hizmeti talep etmek, seçimler için kaydolmak veya pasaport başvurusunda bulunmak yer alır. İkincisi ise bu hakları kullanmak ve bu fiillerin yasa tarafından tanınmasını sağlamak için olan fiil ehliyetidir. Engelli bireyler söz konusu olduğunda tanınmayan ya da kısıtlanan işte bu bileşendir. Örneğin; yasalar engelli bireylerin mülk edinmesine izin veriyor olabilir, ancak mülk alım satımında yapılan işlemlerini her zaman kabul etmiyor olabilir. Hukuki ehliyet, engelli bireyler dahil herkesin yalnızca insan olmalarından kaynaklı olarak hak ve fiil ehliyetlerine sahip olmaları anlamına gelmektedir. Bu nedenle, hukuki ehliyetin her iki unsuru da hukuki ehliyet sahibi olma hakkı açısından tanınmalıdır; bunlar ayrılamaz. Zihinsel yeterlik kendi başına çok tartışmalıdır. Zihinsel yeterlik, yaygın olarak sunulanın aksine, nesnel, bilimsel ve doğal olarak ortaya çıkan bir olgu değildir. Zihinsel yeterlik, toplumsal ve siyasi bağlamlara göre değiştiği gibi zihinsel yeterlik değerlendirmede baskın bir rol oynayan disiplinler, meslekler ve uygulamalara da göre de değişiklik gösterir.

15. Komitenin bugüne kadar incelemiş olduğu Taraf Devlet raporlarının çoğunda, zihinsel ve hukuki ehliyet kavramları birleştirilmiştir; öyle ki kişinin çoğu zaman bilişsel ya da psiko-sosyal bir engel nedeniyle karar verme becerilerinin bozulmuş olduğu düşünülen durumlarda, belirli bir konuda karar verme üzerine hukuki ehliyeti buna bağlı olarak kaldırılmaktadır. Bu karar, tamamen bir bozukluk tanısı temelinde verildiğinde statü yaklaşımıyla, ya da kişinin karar verme becerilerinin eksik olduğu düşünüldüğünde ise

işlevsel yaklaşımla verilmektedir. İşlevsel yaklaşım, zihinsel ehliyeti/yeterliği değerlendirme ve buna göre hukuki ehliyeti reddetme yaklaşımıdır. Genellikle kişinin bir kararın doğasını ve sonuçlarını anlayıp anlayamayacağına ve/veya konuyla ilgili bilgiyi kullanma ya da değerlendirme becerisinin olup olmadığına dayanır. Bu yaklaşım iki önemli nedenden dolayı kusurludur: (a) engelli bireylere ayrımcı bir biçimde uygulanmaktadır; ve (b) insan zihninin iç işleyişini doğru bir biçimde değerlendireceğini varsaymaktadır ve kişi değerlendirmede başarılı olmadığında, bu durum kişiyi temel bir insan hakkından – yasa önünde eşit tanınma hakkından – mahrum etmektedir. Bu yaklaşımların tümünde, kişinin engelliliği ve/veya karar verme becerileri kişinin hukuki ehliyetinin iptali ve yasa önünde kişi olarak tanınma statüsünü kaybetmesi için meşru gerekçeler olarak alınmaktadır. 12. Madde, hukuki ehliyetin böyle ayrımcı bir biçimde reddedilmesine izin vermemekte ve aksine hukuki ehliyetin kullanılması için destek sağlanmasını zorunlu kılmaktadır.

12. Madde, 3. paragraf

16. 12. Madde, 3. paragraf, Taraf Devletlerin engelli bireylere hukuki ehliyetlerini kullanma konusunda desteğe erişim sağlama yükümlülüğü üzerindedir. Taraf Devletler, engelli bireylerin hukuki ehliyetini tanımamaktan kaçınmalı ve bunun yerine engelli bireylerin hukuki sonuç doğuracak kararlar alabilmeleri için gerekli desteğe erişimlerini sağlamalıdır.

17. Hukuki ehliyetin kullanılmasında destek, engelli bireylerin hakları, iradeleri ve tercihlerine saygı göstermeli ve hiçbir biçimde vekaleten karar verme haline gelmemelidir. 12. Madde, 3. Paragrafta desteğin şekli belirtilmemektedir “Destek”, farklı tür ve yoğunlukta olabilen hem enformel hem de formel destek düzenlemelerini kapsayan geniş kapsamlı bir terimdir. Örneğin, engelli bireyler belirli türde kararlarda hukuki ehliyetlerini kullanma konusunda kendilerine yardımcı olmak üzere bir ya da daha fazla güvenilir kişiyi seçebilir veya akran desteği, (öz-savunuculuk desteği dahil) savunuculuk ya da iletişim konusunda yardım benzeri diğer destek türlerini talep edebilir. Engelli bireylere hukuki ehliyetlerini kullanma konusunda destek verilmesi, evrensel (genel) tasarım ve

erişilebilirlik ile ilgili tedbirlerin – örneğin, engelli bireylerin hesap açma, sözleşme yapma ya da diğer sosyal işlemleri yürütmesi için gereken hukuki fiilleri yerine getirebilmeleri için bankalar ve finans kurumları gibi kamu ve özel kurumların bilgileri anlaşılabilir bir formatta sağlaması ya da işaret dili çevirisi sunmasının zorunlu olması – alınmasını içerebilir. Destek aynı zamanda, özellikle irade ve tercihlerini ifade temek üzere sözlü olmayan iletişim biçimlerini kullanalar için çeşitlilik gösteren ve konvansiyonel olmayan iletişim yöntemlerinin geliştirilmesini ve tanınmasını da kapsayabilir. Çoğu engelli birey için, önceden hazırlık yapabilme önemli bir destek biçimidir; bu sayede irade ve tercihlerini diğerlerine isteklerini iletebilecekleri bir durumda olmayabilecekleri bir zamanda değil uygun bir zamanda ifade edebilirler. Tüm engelli bireyler önceden planlama yapma hakkına sahiptir ve bunu diğerleri ile eşit koşullarda yapabilme fırsatına erişmelidir. Taraf Devletler çeşitli tercihlere uygun şekilde önceden planlama yapmaya izin veren mekanizmaların çeşitli biçimlerini sunabilir, ancak bu seçenekler ayrımcı olmamalıdır. İstendiğinde önceden planlama sürecinin tamamlanabilmesi için kişiye destek sunulmalıdır. Önceden planlamaya dair bir talimatın yürürlüğe gireceği (ve geçerliliğinin sona ereceği) zaman kişi tarafından belirlenmeli ve talimatın metninde belirtilmelidir; bu, kişinin zihinsel ehliyetinin bulunmadığı değerlendirilmesine bağlı olmamalıdır.

18. Verilen desteğin türü ve yoğunluğu engelli bireylerin çeşitliliği göz önüne alındığında kişiden kişiye büyük değişiklik gösterecektir. Sözleşmenin genel bir ilkesi olarak 3. Madde, (d) bendinde belirtilen “insani çeşitlilik ve insanlık çerçevesinde engelli kişilerin farklılığına saygı gösterilmesi ve kabul edilmeleri” uyarınca bu gereklidir. Kriz durumları dahil her zaman karar verme konusunda engelli bireylerin bireysel özerkliği ve ehliyetine saygı gösterilmelidir.

19. Bazı engelli bireyler Sözleşmenin 12. maddesinin 2. paragrafında belirtilen biçimde diğerleri ile eşit olarak hukuki ehliyetlerinin tanınmasını talep etmekte ve 12. madde, 3. paragrafta belirtilen destek haklarını kullanmayı istemeyebilmektedir.

12. Madde, 4. paragraf

20. 12. Madde, 4. paragraf, hukuki ehliyetin kullanılmasında destek sisteminde bulunması gereken teminatları özetlemektedir. 12. Madde, 4. paragraf, 12. Maddenin geri kalan kısmı ve Sözleşmenin bütünüyle birlikte okunmalıdır. Buna göre, Taraf Devletler hukuki ehliyetin kullanılması için uygun ve etkili teminatlar yaratmalıdır. Bu teminatların birincil amacı kişinin hak, irade ve tercihlerine saygı gösterilmesi olmalıdır. Bunu sağlamak için, teminatlar diğerleri ile eşit olarak istismara karşı koruma sağlamalıdır.

21. Önemli çabaların sarf edilmiş olmasına rağmen bireyin irade ve tercihlerini belirleme olanaklı olmadığına “irade ve tercihlerin en iyi yorumu” “yüksek yararlarına dair tespitlerin” yerini almalıdır. Bu, 12. madde, 4. paragraf uyarınca bireyin hakları, iradesi ve tercihlerine saygı göstermektedir. “Yüksek yarar” ilkesi, yetişkinler söz konusu olduğunda 12. maddeye uyan bir teminat değildir. Engelli bireylerin diğerleri ile eşit temelde hukuki ehliyetlerini kullanma hakkının gerçekleşebilmesi için “irade ve tercihler” paradigması “yüksek yararlar” paradigmasının yerini almalıdır.

22. Herkes “gereksiz etkiye” maruz kalma tehlikesi ile karşı karşıyadır, ancak bu durum karar vermek için diğerlerinin desteğine gereksinim duyanlar için daha fazla olabilir. Gereksiz etkide, destek veren kişi ile destek alan kişi arasındaki ilişkinin niteliği korku, saldırganlık, tehdit, yanıltma ya da manipülasyon işaretleri içermeye özelliği göstermektedir. Hukuki ehliyetin kullanılması için teminatlar gereksiz etkiye karşı koruma sağlamalıdır; ancak, koruma risk almayı ve hata yapmayı içerecek biçimde kişinin hakları, iradesi ve tercihlerine saygı göstermelidir.

12. Madde, 5. paragraf

23. 12. Madde, 5. paragraf Taraf Devletlerin engelli bireylerin diğerleri ile eşit olarak mali ve ekonomik konularda haklarını kullanmalarını sağlayacak hukuki, idari, adli ve diğer uygulamaya dönük tedbirleri almasını gerektirmektedir. Tıbbi engellilik modeline dayanarak, finans ve mülke erişim geleneksel olarak engelli bireylere sunulmamaktadır. Engelli bireylerin mali konularda hukuki ehliyetinin kabul edilmemesi yaklaşımı yerini 12.

maddenin 3. paragrafına göre hukuki ehliyetin kullanılmasına destek verilmesine bırakmalıdır. Tıpkı finans ve mülk konularında toplumsal cinsiyetin² ayrımcılığa temel oluşturmamasının gerekmesi gibi, engellilik de buna temel oluşturamaz.

III. Taraf Devletlerin Yükümlülükleri

24. Taraf Devletlerin engelli bireylerin yasa önünde eşit tanınma hakkına saygı gösterme ve bu hakkı koruma ve yerine getirme yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu açıdan, Taraf Devletler engelli bireyleri yasa önünde eşit tanınma hakkından mahrum bırakan her türlü fiilden kaçınmalıdır. Taraf Devletler, engelli bireylerin hukuki ehliyet hakkı dahil insan haklarını gerçekleştirebilmelerinin ve kullanmalarının devlet dışı aktörler ve özel kişilerin tarafından engellemesini önleyecek tedbirler almalıdır. Hukuki ehliyetin kullanılmasında verilen desteğin amaçlarından biri, engelli bireylerin becerilerini ve güvenlerini artırmak ve böylece eğer isterlerse ileride daha az destekle hukuki ehliyetlerini kullanmalarını sağlamaktır. Taraf Devletler destek alan kişilere eğitim verme yükümlülüğü altındadır, bu sayede hukuki ehliyetlerini kullanırken ne zaman daha az desteğe gereksinim duyulduğunu ya da ne zaman daha fazla desteğe gereksinim duyulmadığına karar verebilirler.

25. Tüm bireylerin engellilik ya da karar verme becerilerinden bağımsız olarak doğuştan hukuki ehliyet sahibi oldukları “evrensel hukuki ehliyetin” tam anlamıyla tanınması için, Taraf Devletler engelliliğe dayanarak amacı ya da sonucu açısından ayrımcı olan hukuki ehliyetin reddi uygulamalarına son vermelidir.³

26. Taraf Devletlerin ilk raporları hakkında sonuç gözlemlerinde 12. madde ile ilgili olarak, Engelli Kişilerin Haklarına Dair Komite, Taraf Devletlerin “vasilik ve kayımlık uygulamalarına izin veren kanunlarını gözden geçirmeleri ve vekaleten karar verme düzenlemelerini kişinin özerkliğine, iradesine ve tercihlerine saygı gösteren destekli karar verme düzenlemeleri ile değiştirecek kanun ve politikaların geliştirilmesi için harekete

² Bkz. Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, Madde 13 (b).

³ Bkz. Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme, Madde 5 ile birlikte Madde 2.

geçmeleri gerektiğini” defalarca belirtmiştir.

27. Vekaleten karar verme düzenlemeleri aralarında vesayet, adli kısıtlama ve kısmi vesayetin de bulunduğu farklı biçimlerde olabilir. Ancak bu düzenlemelerin bazı ortak özellikleri bulunmaktadır. Bunlar, (i) hukuki ehliyetin tek bir karar için bile olsa kişiden alınması; (ii) vekaleten karar alacak kişinin ilgili kişiden başkası tarafından atanabilmesi; ve (iii) vekaleten karar verenin kararlarının ilgili kişinin kendi irade ve tercihlerine değil nesnel olarak tanımlanan “yüksek yararı” olduğu düşünülen şeye dayandırılmasıdır.

28. Taraf Devletlerin vekaleten karar verme düzenlemelerinin destekli karar verme düzenlemeleri ile değiştirilmesi yükümlülüğü hem vekaleten karar verme düzenlemelerinin ortadan kaldırılmasını hem de destekli karar verme seçeneklerinin geliştirilmesini gerektirmektedir. Vekaleten karar verme düzenlemelerinin muhafaza edilmesine paralel olarak destekli karar verme sistemlerinin geliştirilmesi Sözleşmenin 12. maddesine uyum için yeterli değildir.

29. Bir destekli karar verme düzenlemesi, kişinin irade ve tercihlerine öncelik tanıyan ve insan hakları normlarına saygı gösteren çeşitli destek seçeneklerinden oluşur. Özerklikle ilgili haklar (hukuki ehliyet hakkı, yasa önünde eşit tanınma hakkı, nerede yaşayacağını seçme hakkı vb.) ve istismar ve kötü muameleden korunma ile ilgili haklar (yaşam hakkı, fiziksel bütünlük hakkı vb.) dahil tüm haklar için koruma sağlamalıdır. Ayrıca, destekli karar verme sistemleri engelli bireylerin yaşamlarını aşırı düzenlememelidir. Destekli karar verme mekanizmaları çok çeşitli şekillerde olabilese de, tümü aşağıdakileri de içerecek biçimde Sözleşmenin 12. maddesine uygunluğu sağlayacak bazı kilit hükümleri içermelidir:

(a) Destekli karar verme herkese sunulmalıdır. Kişinin desteğe gereksinimi, özellikle de yüksek olduğunda, karar vermede destek almanın önünde bir engel oluşturmamalıdır;

(b) Hukuki ehliyetin kullanılmasında daha yoğun destek biçimleri dahil her türlü destek kişi için nesnel yüksek yararı olarak algılananlara değil kişinin irade ve tercihlerine dayanmalıdır;

(c) Kişinin iletişim yöntemi, konvansiyonel olmasa da ya da çok az insan tarafından anlaşılrsa da, karar verme konusunda destek alma önünde engel oluşturmamalıdır;

(d) Kişi tarafından resmi olarak seçilen destek kişinin/kişilerinin hukuki olarak tanınması olanaklı ve erişilebilir olmalıdır; ve Devletler özellikle yalıtılmış durumda bulunan ve toplum içinde doğal olarak ortaya çıkan desteğe erişimi olmayan kişiler için destek yaratılmasını kolaylaştırma yükümlülüğüne sahiptir. Bunun içinde üçüncü taraflar için destek kişinin kimliğini doğrulama mekanizmasının yanı sıra yine üçüncü taraflar için destek kişinin ilgili kişinin irade ve tercihlerine uygun hareket etmediğine inanmaları halinde destek kişinin hareketlerine itiraz mekanizması da yer almalıdır;

(e) Taraf Devletlerin gereken desteğe “erişim sağlanması” için tedbir alma zorunluluğuna Sözleşmenin 12. maddesinin 3. paragrafında belirtilen şekilde uymak üzere Taraf Devletler desteğin düşük bir bedelle ya da bedelsiz olarak engelli bireylere sunulmasını sağlamalı ve mali kaynak eksikliği hukuki ehliyetin kullanılmasında desteğe erişim için engel oluşturmamalıdır.;

(f) Karar vermede sağlanan destek, engelli bireylerin özellikle oy kullanma hakkı, evlenme ya da birliktelik kurma hakkı, aile kurma hakkı, üreme hakları, ebeveynlik hakları, yakın ilişki ve tıbbi tedavi konusunda rıza verme hakkı ile özgürlük hakkı başta olmak üzere diğer temel haklarını sınırlandırma için bir gerekçe olarak kullanılmamalıdır;

(g) Kişi, desteği reddetme ya da destek ilişkisini her zaman sona erdirme ya da değiştirme hakkına sahip olmalıdır;

(h) Hukuki ehliyet ve hukuki ehliyetin kullanılmasına ilişkin tüm süreçler için teminatlar konulmalıdır. Teminatların amacı kişinin irade ve tercihlerine saygı gösterilmesinin sağlanmasıdır.

(i) Hukuki ehliyetin kullanılmasına destek sağlanması hükmü zihinsel ehliyet değerlendirmelerine dayanmamalıdır; hukuki ehliyetin kullanılmasına verilen destekte destek gereksinimleri hakkında yeni ve ayrımcı olmayan göstergelere gerek duyulmaktadır.

30. Kökeni Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ne uzanan yasa önünde eşitlik hakkı uzun zamandır medeni ve siyasi bir hak olarak tanınmaktadır. Medeni ve siyasi haklar onaylanma tarihinde iç hukuka eklenir ve Taraf Devletlerin bu hakları gerçekleştirmek üzere hemen adım atması gerekmektedir. Benzer şekilde, 12. maddede belirtilen haklar da onaylanma anında uygulamaya girer ve bir an önce gerçekleştirilmesi gerekir. 12. Maddenin 3. paragrafında belirtilen hukuki ehliyetin kullanılmasında desteğe erişim sağlanması konusundaki Devlet yükümlülüğü, yasa önünde eşit tanınma ile ilgili medeni ve siyasi hakkın yerine getirilmesi için bir yükümlülüktür. "Aşamalı olarak gerçekleştirme" (Mad. 4, para. 2), 12. Madde hükümleri için geçerli değildir. Sözleşmenin onaylanmasının ardından, Taraf Devletler 12. Maddede belirtilen hakların gerçekleştirilmesine yönelik adımları atmaya derhal başlamalıdır. Bu adımlar düşünülmüş, iyi planlanmış olmalı ve engelli bireyler ile örgütlerinin anlamlı katılımı ve bunlarla yapılan istişareleri içermelidir.

IV. Sözleşmenin diğer hükümleri ile ilişkisi

31. Hukuki ehliyetin tanınması Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme'de belirtilen diğer pek çok insan hakkına ayrılmaz biçimde bağlanmıştır; bu haklar arasında –bunlarla sınırlı olmamakla beraber – adalete erişim hakkı (Mad. 13); ruh sağlığı tesisinde rıza bulunmaksızın tutulmama hakkı ve ruh sağlığı tedavisine zorlanmama hakkı (Madde 14); kişinin fiziksel, ruhsal ve zihinsel bütünlüğüne saygı gösterilmesi hakkı (Mad. 17); tabiiyet ve seyahat özgürlüğü hakkı (Mad. 18); kişinin nerede ve kiminle yaşayacağını seçme hakkı (Mad. 19); ifade özgürlüğü hakkı (Mad. 21); evlenme ve aile kurma hakkı (Mad. 23); tıbbi tedavi konusunda rıza gösterme hakkı (Mad. 25); ile seçme ve seçilme hakkı (Mad. 29) bulunmaktadır. Kişinin yasa önünde kişi olarak tanınma hakkı bulunmaksızın bu hakları talep edebilmesi, kullanabilmesi ve gerçekleştirebilmesi ve Sözleşmede bahsi geçen diğer pek çok hak önemli ölçüde tehlike altına girmektedir.

5. Madde: Eşitlik ve ayrımcılık yapılmaması

32. Yasa önünde eşit tanınmanın sağlanması için hukuki ehliyet ayrımcı biçimde

reddedilmemelidir. Sözleşmenin 5. maddesi herkes için yasa önünde eşitliği ve yasa tarafından eşit korunma hakkını teminat altına almaktadır. Madde, engelliliğe dayanarak yapılan her türlü ayrımcılığı açık bir dille yasaklamaktadır. Engelli olmaya dayalı ayrımcılık, Sözleşmenin 2. maddesinde “bütün insan haklarından ve temel özgürlüklerden başka kişilerle eşit olarak yararlanılması veya kullanılması ve bu hak ve özgürlüklerin tanınmasını engellemeyi veya etkisiz kılmayı amaçlayan veya böyle bir etki yaratan engelli olmaya dayalı ayırım, hariç tutma veya kısıtlama” olarak tanımlanmaktadır. Engelli bireylerin yasa önünde eşit tanınma hakkına müdahalede bulunma amacını ya da sonucunu getirecek biçimde hukuki ehliyetin reddedilmesi, Sözleşmenin 5. ve 12. maddelerinin ihlalidir. Devletler, iflas ya da cezaya çarptırılma benzeri bazı durumlarda kişinin hukuki ehliyetini kısıtlayabilmektedir. Ancak yasa önünde eşit tanınma hakkı ve ayrımcılıktan korunma hakkına göre Devletin hukuki ehliyeti reddetmesi durumunu herkes ile aynı temelde olmalıdır. Hukuki ehliyetin reddedilmesi; toplumsal cinsiyet, ırk veya engellilik nedeniyle ya da kişinin farklı muamele görmesi sonucunu ya da amacını taşıyır şekilde yapılamaz.

33. Hukuki ehliyetin tanınmasında ayrımcılık yapılmaması; Sözleşmenin 3. Maddesinin (a) bendinde yüceltilen ilkeler uyarınca kişinin özerkliğini ve insanlık onuruna saygı gösterilmesini sağlar. Kişinin kendi tercihlerini yapabilme özgürlüğü genellikle hukuki ehliyetin varlığını gerektirir. Bağımsızlık ve özerklik, kişinin kararlarının hukuken saygı görmesi yetkisini kapsar. Karar verme sırasında destek ve makul imkanlara duyulan gereksinim, kişinin hukuki ehliyetinin sorgulanması için kullanılmamalıdır. İnsan çeşitliliğinin ve insanlığın bir parçası olarak engelli bireylerin farklılığına saygı gösterilmesi ve bu farklılıkların kabul edilmesi (Mad. 3 (d)), hukuki ehliyetin asimilasyoncu bir biçimde verilmesi ile uyumlu değildir.

34. Ayrımcılık yapılmaması, hukuki ehliyetin kullanılmasında makul imkanlara hakkı da içermektedir (Mad. 5, para. 3). Makul imkan, Sözleşmenin 2. maddesinde “engelli kişilerin başka kişilerle eşit bir şekilde bütün insan hakları ve temel özgürlüklerden yararlanmaları veya kullanmalarını sağlamak için belirli bir durumda gerekli olması halinde orantısız veya

gereksiz bir yük oluşturmayan gerekli ve uygun değişiklikler ve ayarlamalar” olarak tanımlanmaktadır. Hukuki ehliyetin kullanılmasında makul imkan hakkı hukuki ehliyetin kullanılmasında destek alma hakkından ayrı olmakla beraber bunu tamamlayıcıdır. Taraf Devletlerin, engelli bireylerin hukuki ehliyetlerini kullanmalarını sağlayacak ve orantısız veya gereksiz bir yük oluşturmayan değişiklikler ve ayarlamalar yapması gerekmektedir. Bu ayarlamalar ya da değişiklikler; mahkemelere, bankalara, sosyal yardım bürolarına ve oy kullanılan yerler benzeri başlıca binalara erişimin olması; hukuki sonuç doğuran kararlarla ilgili erişilebilir bilginin sağlanması; ve kişisel yardımı içermektedir, ancak bunlarla sınırlı değildir. Hukuki ehliyetin kullanılmasında destek alma hakkı, orantısız veya gereksiz bir yük oluşturma iddiası ile sınırlandırılmamalıdır. Devletin, hukuki ehliyetin kullanılmasında desteğe erişim sağlama konusunda mutlak bir yükümlülüğü bulunmaktadır.

6. Madde: Engelli kadınlar

35. Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin 15. maddesi kadınların erkeklerle eşit hukuki ehliyetinin bulunduğunu belirtmekte ve böylelikle hukuki ehliyetin tanınmasını yasa önünde eşitliğin tanınmasının ayrılmaz bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır: “Taraf Devletler medeni haklar bakımından kadınlara erkeklerinkine benzer hukuki ehliyet ve bu ehliyeti kullanmak için eşit fırsatlar tanıyacaklardır. Özellikle, kadınlara akit yapmada ve mülk idaresinde eşit haklar verecekler ve mahkemelerde davaların her aşamasında eşit muamele edeceklerdir.” (para. 2) Bu hüküm engelli kadınlar dahil tüm kadınlar için geçerlidir. Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi, engelli kadınların toplumsal cinsiyet ve engellilik temelli çoklu ve birden fazla alanı kesen türde ayrımcılığa maruz kalabileceğini öngörmektedir. Örneğin, cinsel ilişkiye rıza gösterebilme yetisinden yoksun oldukları varsayımıyla engelli kadınlar yüksek oranda zorla kısırlaştırılmakta; ve üreme sağlıkları ve karar verme süreçlerinin denetimi kendilerine verilmemektedir. Bazı yargı alanlarında ayrıca kadınlar hakkında vekaleten karar verme erkeklere kıyasla daha yüksek oranda uygulanmaktadır. Bu nedenle engelli kadınların hukuki ehliyetinin diğerleri ile eşit olduğunun yeniden onaylanması özellikle önem taşımaktadır.

7. Madde: Engelli çocuklar

36. Sözleşmenin 12. maddesinde yaşa bakılmaksızın herkes için yasa önünde eşitlik korunmakta ve Sözleşmenin 7. Maddesi çocukların gelişen kapasitelerini tanıyarak “engelli çocuklarla ilgili olarak alınan bütün önlemlerde çocukların yüksek yararı dikkate alınacak temel husus olacaktır” (para. 2) ve “çocukların yaş ve olgunluk düzeylerine göre görüşlerine gerekli önem” (para. 3) verilmesi gerektiği belirtilmektedir. Sözleşmenin 12. maddesine uymak için Taraf Devletler engelli çocukların irade ve tercihlerinin diğer çocuklarla eşit olarak saygı görmesini sağlamak için kanunlarını gözden geçirmelidir.

9. Madde: Erişilebilirlik

37. Sözleşmenin 12. maddesinde belirtilen haklar, Devletin erişilebilirlik ile ilgili yükümlülükleri (Mad. 9) ile yakından bağlantılıdır; çünkü yasa önünde eşit tanınma hakkı engelli bireylerin bağımsız olarak yaşamalarını ve yaşamın bütün yönlerine tam anlamıyla katılmalarını sağlamak için gereklidir. 9. Madde, açık ya da kamuya sunulan tesis ya da hizmetlere erişimin önündeki engellerin tespit edilmesini ve ortadan kaldırılmasını gerektirmektedir. Bilgi ve iletişime erişilebilirliğin bulunmaması ve erişilebilir olmayan hizmetler, uygulamada bazı engelli bireylerin hukuki ehliyetini gerçekleştirmesinin önünde engel oluşturabilir. Bu nedenle Taraf Devletler, hukuki ehliyetin kullanılması için tüm usulleri ve bu konuyla ilgili her türlü bilgi ve iletişimi tamamen erişilebilir hale getirmelidir. Taraf Devletler erişilebilirlik ve hukuki ehliyet haklarının gerçekleştirilebilmesini sağlayacak biçimde kanun ve uygulamalarını gözden geçirmelidir.

13. Madde: Adalete erişim

38. Taraf Devletler, engelli bireylerin adalete diğerleri ile eşit olarak erişimini sağlama yükümlülüğüne sahiptir. Hukuki ehliyetin tanınması hakkı pek çok açıdan adalete erişim için esastır. Hak ve özgürlüklerinin diğerleri ile eşit olarak uygulanmasını talep etmek için, engelli bireyler mahkeme ve divanlarda diğerleri ile eşit kişiler olarak tanınmalıdır. Taraf

Devletler ayrıca engelli bireylerin diğerleri ile eşit olarak hukuki temsile erişimini sağlamalıdır. Bu, pek çok yargı alanında bir sorun olarak tespit edilmiştir ve hukuki ehliyet haklarına müdahale edilen kişilerin bu türden müdahalelere – kendi adlarına hareket ederek ya da hukuki temsil yolu ile – itiraz etmeleri ve haklarını mahkemede savunmalarını da içerecek biçimde yasal çözüm yoluna kavuşturulmalıdır. Engelli bireyler; avukat, hakim, tanık ya da jüri üyesi benzeri adalet sisteminin kilit rollerinde yer almaktan genellikle men edilmektedir.

39. Polis memurları, sosyal çalışmacılar ve diğer ilk müdahale birimlerinin çalışanları, engelli bireyleri yasa önünde tam kişi olarak tanımak ve engelli bireylerin şikayet ve beyanlarına engelsiz bireyler için yapacakları biçimde eşit ağırlık vermek üzere eğitilmelidir. Bu, söz konusu önemli mesleklerde eğitim ve bilinç artırmayı kapsamaktadır. Engelli bireyler ayrıca diğerleri ile eşit olarak tanıklık etme konusunda hukuki ehliyet sahibi olmalıdır. Sözleşmenin 12. maddesi, adli, idari ve diğer hukuki süreçlerde tanıklık etme ehliyeti dahil hukuki ehliyetlerinin kullanılmasında destek verilmesini teminat altına almaktadır. Bu türden destekler; çeşitli iletişim yöntemlerinin tanınması, bazı durumlarda video ile tanıklık yapılmasına izin verilmesi, usulün uygun hale getirilmesini, profesyonel işaret dili çevirmenlerinin sağlanmasını ve diğer yardımcı yöntemleri de içerecek biçimde çeşitli şekillerde olabilir. Yargı da, hak ehliyeti ve fiil ehliyeti dahil, engelli bireylerin hukuki ehliyetine saygı gösterme yükümlülükleri konusunda eğitilmeli ve bilinçlendirilmelidir.

14. ve 25. Maddeler: Özgürlük, güvenlik ve rıza

40. Engelli bireylerin hukuki ehliyet hakkına saygı gösterilmesi, engelli bireylerin kişinin özgürlük ve güvenlik hakkına saygıyı da içermektedir. Engelli bireylerin hukuki ehliyetinin kabul edilmemesi ve kurumlarda – vekaleten karar veren birinin rızası olup olmadığına bakılmaksızın – rızaları dışında tutulmaları süregelen bir sorundur. Bu uygulama, kişinin özgürlüğünden keyfi olarak mahrum edilmesidir ve Sözleşmenin 12. ve 14. maddelerini ihlal etmektedir. Taraf Devletler, bu türden uygulamalardan kaçınmalı ve engelli bireylerin

konuya özel rızaları olmaksızın bir barınma tesisine yerleştirildikleri vakaları inceleyecek bir mekanizma kurmalıdır.

41. Gerçekleştirilmesi mümkün en yüksek sağlık standardından yararlanma hakkı (Mad. 25), serbest ve aydınlanmış onama (rıza) dayalı olarak sağlık hizmetinden yaralanma hakkını da içermektedir. Taraf Devletlerin, (psikiyatrlar dahil) tüm sağlık ve tıbbi hizmet çalışanlarının herhangi bir tedavi öncesinde engelli bireyin serbest ve aydınlanmış onamını almasını zorunlu kılma yükümlülüğü bulunmaktadır. Diğerleri ile eşit hukuki ehliyet hakkı ile ilgili olarak, Taraf Devletlerin vekaleten karar veren kişilerin engelli bireyler adına rıza göstermesine izin vermeme yükümlülüğü vardır. Tüm sağlık ve tıbbi hizmet çalışanları, engelli bireyle doğrudan ilişkiye geçecekleri uygun konsültasyonun gerçekleşmesini sağlamalıdır. Ayrıca, azami itina göstererek, yardımcıların ya da destek veren kişilerin engelli birey yerine karar vermemelerini ya da kararlarını ölçsüz düzeyde etkilememelerini sağlamaya çalışmalıdırlar.

15., 16. ve 17. Maddeler: Kişisel bütünlüğe saygı gösterilmesi ve işkence, şiddet, taciz ve istismara maruz bırakılmama

42. Komitenin birden fazla sonuç gözleminde belirtildiği üzere, psikiyatrlar ve diğer sağlık çalışanları tarafından zorla tedavi uygulanması yasa önünde eşit tanınma hakkının ihlalidir ve kişisel bütünlük (Mad. 17), işkenceye maruz bırakılmama (Mad. 15) ve şiddet, istismar ve tacize maruz bırakılmama (Mad. 16) haklarını da ihlal eder. Bu uygulama, kişinin tıbbi tedaviyi seçme konusundaki hukuki ehliyetini reddetmekte ve bu nedenle Sözleşmenin 12. maddesini ihlal etmektedir. Bunun yerine Taraf Devletler, kriz durumları dahil, engelli bireylerin karar verme konusunda hukuki ehliyetine saygı göstermeli; hizmet seçenekleri hakkında doğru ve erişilebilir bilginin ve tıbbi olmayan yaklaşımların da sunulmasını sağlamalı, ve bağımsız desteğe erişim sağlamalıdır. Taraf Devletlerin psikiyatrik ya da diğer tıbbi tedavilerle ilgili kararlar için desteğe erişimi sağlama konusunda yükümlülüğü bulunmaktadır. Zorla tedavi; psiko-sosyal, zihinsel ve diğer bilişsel engelleri bulunan bireyler için önemli bir sorundur. Zorla tedavinin etkili olmadığını gösteren deneysel

verilere ve bunun sonucunda derin acı ve travma yaşamış olan ve ruh sağlığı hizmetlerini kullanmış kişilerin görüşlerine rağmen zorla tedavinin dünya çapında ruh sağlığı kanunlarında devam eden bir ihlal olması nedeniyle, Taraf Devletler, zorla tedaviye izin veren ya da bunu uygulayan politika ve kanun hükümlerini iptal etmelidir. Komite, Taraf Devletlerin kişinin fiziksel ya da zihinsel bütünlüğü ile ilgili kararların sadece ilgili kişinin serbest ve aydınlanmış onamı ile verilmesini sağlamasını tavsiye etmektedir.

18. Madde: Tabiiyet

43. Engelli bireyler, yasa önünde her yerde kişi olarak tanınma hakkının bir parçası olarak (Mad. 18, para. 2), adlarının olması ve doğum yerlerini kaydettirme hakkına sahiptir. Taraf Devletler engelli çocukların doğumda nüfus kütüğüne kaydedilmeleri için gereken tedbirleri almalıdır. Bu hak, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde (Mad.7) bulunmaktadır; ancak engelli çocuklar diğer çocuklara kıyasla orantısız biçimde nüfus kütüğüne kaydedilmemektedir. Bu durum, onları sadece yurttaşlıktan mahrum etmemekte, aynı zamanda sıklıkla sağlık ve eğitime erişimlerine engel olmakta ve hatta ölümlerine neden olmaktadır. Varlıklarına dair resmi bir kayıt bulunmaması nedeniyle, ölümleri de göreceli olarak cezasız kalabilmektedir.

19. Madde: Bağımsız yaşama ve topluma dahil olma

44. 12. Maddede belirtilen hakların tam anlamıyla gerçekleştirilebilmesi doğrultusunda, engelli bireylerin hukuki ehliyetlerini diğerleri ile eşit olarak kullanabilmeleri için irade ve tercihlerini geliştirme ve ifade etme fırsatına sahip olmaları zorunludur. Bu, 19. maddede belirtildiği üzere, engelli bireylerin diğerleri ile eşit olarak toplumda bağımsız olarak yaşama, seçim yapma ve gündelik yaşamları üzerinde denetim sahibi olma fırsatına sahip olması gerektiği anlamına gelir.

45. 12. Maddenin 3. paragrafının toplum içinde yaşama hakkına (Mad. 19) göre yorumlanması, hukuki ehliyetin kullanılmasında verilen desteğin toplum temelli bir yaklaşımla sağlanması gerektiği anlamına gelmektedir. Taraf Devletler, toplumların farklı

destek seçenekleri hakkında bilinçlendirme dahil hukuki ehliyetin kullanılmasında hangi türde desteklere ihtiyaç duyulacağını öğrenme sürecinde kaynak ve ortak olduğunun farkına varmalıdır. Taraf Devletler, engelli bireylerin toplumsal ağlarını ve çevrelerinde doğal olarak oluşan topluluk desteğini (arkadaşlar, aile ve okullar dahil) destekli karar vermede kilit olarak değerlendirmelidir. Bu, Sözleşmenin engelli bireylerin topluma tam olarak dahil edilmesine ve katılımlarına yaptığı vurgu ile uyumludur.

46. Engelli bireylerin kurumlarda tecrit altında tutulması, Sözleşme ile teminat altına alınan bir dizi hakkı ihlal eden yaygın ve sinsi bir sorun olmaya devam etmektedir. Sorun, engelli bireylerin kuruma yerleştirilmeleri için başkalarının rızasının alınmasına izin verecek şekilde hukuki ehliyetlerinin yaygın olarak reddedilmesi ile ağırlaştırılmaktadır. Bu yerlerde kalan kişilerin hukuki ehliyeti genellikle kurum yöneticilerine devredilmektedir. Bu, birey üstündeki tüm yetki ve denetimi kurumun ellerine teslim eder. Sözleşmeye uymak ve engelli bireylerin insan haklarına saygı göstermek için kurum sisteminin terk edilmesi, ve nerede ve kiminle yaşayacaklarını seçebilmesi gereken engelli tüm bireylere hukuki ehliyetlerinin iade edilmesi gerekmektedir (Mad. 19). Kişinin nerede ve kiminle yaşayacağına dair tercihi, hukuki ehliyetini kullanmasında desteğe erişim hakkını etkilememelidir.

22. Madde: Gizliliğe saygı gösterilmesi

47. Vekaleten karar verme düzenlemeleri, Sözleşmenin 12. Maddesi ile uyumsuz olmalarının yanı sıra engelli bireylerin gizliliğine saygı gösterilmesi hakkını da ihlal edebilmektedir; çünkü vekaleten karar verenler genellikle birey hakkında çok çeşitli kişisel ve diğer bilgiye ulaşabilmektedir. Destekli karar verme sistemlerinin kurulmasında, Taraf Devletler, hukuki ehliyetin kullanılmasına destek verenlerin engelli bireylerin gizliliğine saygı gösterilmesi hakkına saygı göstermelerini sağlamalıdır.

29. Madde: Siyasi yaşama katılım

48. Bazı engelli bireylerin hukuki ehliyetinin, özellikle de oy hakkının, reddedilmesi ya da

kısıtlanması siyasi yaşama katılımlarını kabul etmemek için kullanılmaktadır. Hukuki ehliyetin yaşamın bütün yönlerinde eşit olarak tanınmasını tam anlamıyla gerçekleştirmek için, engelli bireylerin hukuki ehliyetinin kamusal ve siyasi yaşamda tanınması önemlidir (Mad. 29). Bu, kişinin karar verme yetisinin, engelli bireyleri oy hakkı, seçilme hakkı ve jüri üyesi olma hakkı dahil siyasi haklarından mahrum bırakmak için gerekçe olarak kullanılmayacağı anlamına gelir.

49. Taraf Devletlerin engelli bireylerin gizli oy pusulası kullanma tercihlerine verilen desteğe erişim ve ayrımcılık yapılmaksızın tüm seçim ve referandumlara katılım haklarını koruma ve yaygınlaştırma yükümlülüğü bulunmaktadır. Ayrıca Komite, Taraf Devletlerin, engelli bireylerin makul imkanlarla seçime katılma, etkili biçimde görevde bulunma ve hükümetin tüm kademelerinde her türlü kamusal işlevi yerine getirme haklarını teminat altına almasını ve istendiğinde hukuki ehliyetlerini kullanmak için desteklenmesini tavsiye etmektedir.

V. Ulusal düzeyde uygulama

50. Taraf Devletler, yukarıda çerçevesi çizilen normatif içerik ve yükümlülükler ışığında, Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme'nin 12. maddesinin tam olarak uygulanması için aşağıdaki adımları atmalıdır:

(a) Engelli bireylerin yasa önünde diğerleri ile eşit olarak yaşamın tüm yönlerinde hukuki kişiliğe ve hukuki ehliyete sahip kişiler olarak tanınması. Bunun için hukuki ehliyeti reddeden ve engelli bireylere karşı amaç ya da sonuç açısından ayrımcılık yapan vekaleten karar verme düzenlemeleri ve mekanizmalarının kaldırılması gerekmektedir. Taraf Devletlerin herkes için eşit olarak hukuki ehliyet hakkını koruyan bir kanun dili yaratması tavsiye edilmektedir;

(b) Engelli bireylerin hukuki ehliyetlerini kullanmalarında çok geniş bir yelpazede desteğe erişimlerinin olanaklı hale gelmesi, tanınması ve sağlanması. Bu türden destek, engelli bireylerin hakları, iradeleri ve tercihlerine saygı temelinde sağlanmalıdır. Destek,

Sözleşmenin 12. maddesinin 3. paragrafında belirtilen Taraf Devletlerin uyum yükümlülüğü hakkında yukarıda yer alan 29. paragrafta ortaya koyulan ölçütlere uymalıdır;

(c) 12. Maddenin uygulanmasını sağlayan mevzuat, politikalar ve diğer karar verme süreçlerinin geliştirilmesinde ve uygulanmasında, engelli çocuklarla birlikte engelli bireylerin kendilerini temsil eden örgütleri aracılığıyla etkin olarak dahil edilmesi ve bu kişilerle yakın istişarede bulunulması.

51. Komite, Taraf Devletleri, engelli bireylerin hukuki ehliyetinin eşit olarak tanınması hakkı ve hukuki ehliyetin kullanılmasında destek hakkına saygı gösteren en iyi uygulamaların araştırılması ve geliştirilmesinin üstlenilmesi ya da bunlara kaynak ayrılması konusunda teşvik etmektedir.

52. Taraf Devletlerin gerek formel gerekse enformel⁴ vekaleten karar verme ile mücadele etmek için etkili mekanizmalar geliştirmesi teşvik edilmektedir. Bu doğrultuda, Komite, Taraf Devletleri engelli bireylerin yaşamlarında anlamlı seçimler yapma ve kişiliklerini geliştirme fırsatlarına sahip olmalarını sağlamaya ve hukuki ehliyetlerini kullanma konusunda desteklemeye teşvik etmektedir. Bunun içinde, bunlarla sınırlı olmamakla beraber, toplumsal ağların inşa edilmesi için fırsatlar, diğerleri ile eşit olarak çalışma ve yaşamını kazanma fırsatları, toplumda ikamet edilecek yer için çoklu seçenekler ve eğitimin tüm düzeylerinde içermecilik yer almaktadır.

⁴ ç.n. “Formel” ve “enformel” sırasıyla İngilizce olan “*formal*” ve “*informal*” sözcükleri için kullanılmıştır. Belirtilenlerle sınırlı kalmamakla birlikte, ilki resmi ve kurumsal, ikincisi ise geleneksel ve kültürel uygulamalara işaret etmektedir.